

**Висновки Верховного Суду України,
викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду
заяв про перегляд судового рішення з підстави,
передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 111¹⁶ ГПК України,
за II півріччя 2014 р.**

Спори про право власності та інші речові права

1. Профспілки України діяли за загальним статутом профспілок Союзу РСР та були загальносоюзною громадською організацією.

Після розпаду Союзу РСР правонаступником Української республіканської Ради профспілок стала рада Федерації незалежних профспілок України, правонаступником якої, в свою чергу, є Федерація професійних спілок України.

У зв'язку із законодавчою невизначеністю правонаступників майна загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР та з метою його збереження в інтересах громадян України Верховна Рада України Постановою від 4 лютого 1994 р. № 3943-ХІІ «Про майно загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР» встановила, що тимчасово, до законодавчого визначення суб'єктів права власності майна загальносоюзних громадських організацій колишнього Союзу РСР, розташованого на території України, зазначене майно є загальнодержавною власністю.

Оскільки спірне майно розташоване на території України й перебувало у віданні профспілок України, а на момент створення товариства — у державній власності, то таке майно не могло бути відчужено без згоди його власника — держави в особі Фонду державного майна України (постанови Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 107гс14, від 28 жовтня 2014 р. у справі № 3-142гс14, від 4 листопада 2014 р. у справі № 3-166гс14, від 18 листопада 2014 р. у справах № 3-170гс14, 3-172гс14, 3-173гс14, від 25 листопада 2014 р. у справах № 3-104гс14, 3-115гс14).

2. Якщо за відплатним договором із володіння власника або законного володільця вибуло майно, то витребувати його у добросовісного

набувача можна тільки тоді, коли воно вибуло поза волею власника або законного володільця.

Установивши, що спірне майно із володіння Міністерства оборони України, уповноваженого власником — Державою Україна — здійснювати управління майном, вибуло без його згоди, зокрема на підставі ухвали суду про затвердження мирової угоди між державним підприємством і комітетом кредиторів, яку пізніше було скасовано, суд касаційної інстанції дійшов правильного висновку щодо наявності підстав для задоволення позову про витребування майна із чужого незаконного володіння (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-122гс14).

3. Положеннями ч. 1 ст. 388 ЦК України передбачено право власника витребувати від набувача майно, придбане за відплатним договором в особи, яка не мала права його відчужувати, про що набувач не знав і не міг знати (добросовісний набувач), лише у разі, зокрема, якщо це майно вибуло з володіння власника або особи, якій він передав його у володіння, не з їхньої волі іншим шляхом.

Скасування ухвали суду про затвердження мирової угоди, за якою спірне майно вибуло із власності особи на користь кредитора, та прийняття судом рішення про визнання права власності на зазначене майно за цим кредитором свідчать про вибуття цього майна поза волею власника, що є підставою для його витребування із чужого незаконного володіння у порядку ст. 388 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-140гс14).

4. Відповідно до ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання його права власності, якщо це право оспорується

або не визнається іншою особою, а також у разі втрати ним документа, який засвідчує його право власності.

За змістом наведеної норми права позов про визнання права власності на майно подається власником тоді, коли в інших осіб виникають сумніви щодо належності йому цього майна, коли позивач не може реалізувати своє право власності через наявність таких сумнівів чи внаслідок втрати правостановлюючих документів.

Передумовою для застосування положень ст. 392 ЦК України є відсутність іншого, окрім зазначеного, шляху для відновлення порушеного права.

Застосування позову про визнання права власності можливе лише за умови, що особи, які не визнають, заперечують та/або оспорюють право власності, не перебувають із власником у зобов'язальних відносинах.

Права, у тому числі право власності осіб, які перебувають у зобов'язальних відносинах, повинні захищатися за допомогою відповідних норм інституту зобов'язального права

(постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-191гс14).

5. Відповідно до положень Закону України від 1 липня 2004 р. № 1952-IV «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень»¹ і Тимчасового положення про порядок реєстрації прав власності на нерухоме майно (затверджено наказом Міністерства юстиції України від 7 лютого 2002 р. № 7/5²; зареєстровано в Міністерстві юстиції України 18 лютого 2002 р. за № 157/6445) право власності на нерухоме майно виникає в особи з моменту його державної реєстрації, при цьому орган, уповноважений здійснювати таку реєстрацію (БТІ), вчиняє відповідні дії тільки в межах чинного законодавства і не перебуває з позивачем у правовідносинах щодо здійснення ним прав володіння, користування та розпорядження майном, стосовно якого заявлено позовні вимоги про визнання права власності, не оспорує та не претендує на таке право, а отже, не може бути стороною у справі (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-199гс14).

Спори щодо забезпечення виконання зобов'язань

Спори, що виникають із договорів застави

Аналіз статей 546, 572, 576—578 ЦК України, статей 1, 4, 6 Закону України від 2 жовтня 1992 р. № 2654-ХІІ «Про заставу» дає підстави для висновку: суть застави полягає в тому, що кредитор (заставодержатель) має право у разі невиконання боржником (заставадавцем) зобов'язання, забезпеченого заставою, одержати задоволення за рахунок заставленого майна переважно перед іншими кредиторами цього боржника. Тобто право застави — це право на чуже майно, внаслідок установа якого власник може бути примусово позбавлений права на своє заставлене майно.

Отже, застава — це один зі способів забезпечення виконання зобов'язання, особливістю якого є передача майна: заставадавець передає майно у заставу заставодержателю. Заставадавцем може бути як сам боржник, так і майновий поручитель — власник певного майна, який має право на його відчуження.

Таким чином, майновий поручитель зобов'язується відповідати за боржника за основним зобов'язанням спеціально виділеною для цього річчю, якщо боржник не виконує свого зобов'язання і виникли підстави для звернення стягнення на предмет застави.

У контексті наведеного висновку про те, що передача майна у заставу не є відчуженням, яке потребує наявності відповідних повноважень в особи, котра від імені майнового поручителя вчиняє цей правочин, помилковий.

Якщо відповідно до статуту товариства голова правління не є самостійним виконавчим органом управління товариства, то він зобов'язаний діяти на підставі рішень, прийнятих правлінням товариства.

Отже, з урахуванням виключної компетенції спостережної ради щодо погодження проведення операцій відчуження майна на суму, що становить п'ятдесят і більше відсотків майна товариства, рішення спостережної ради щодо передачі спірного майна (на суму, меншу за п'ятдесят відсотків) у заставу та уповноваження голови правління на вчинення такого правочину не замінює компетенції виконавчого органу товариства — його правління — щодо прийняття рішення з цього питання (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-179гс14).

¹ У редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин.

² Наказ втратив чинність на підставі наказу Міністерства юстиції України від 14 грудня 2012 р. № 1844/5.

Спори, що виникають із договорів іпотеки

1. Виходячи з положень ст. 45 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин), якщо переможець прилюдних торгів відмовився від підписання протоколу, наступний учасник, що запропонував найвищу ціну, але не нижчу за початкову ціну продажу, оголошується переможцем прилюдних торгів. За його відсутності або відмови прилюдні торги оголошуються такими, що не відбулися (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-57гс14).

2. Виходячи з положень ч. 2 ст. 16 ЦК України, статей 33, 36, ч. 1 ст. 37 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку», не виключається можливість звернення стягнення на предмет іпотеки шляхом передачі іпотекодержателю права власності на такий предмет у рахунок виконання забезпечених іпотекою зобов'язань за рішенням суду, оскільки цими нормами передбачено задоволення вимог іпотекодержателя шляхом набуття права власності на предмет іпотеки, яке ототожнюється зі способом звернення стягнення, якщо такий спосіб передбачено іпотечним договором (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-43гс14).

3. Згідно зі ст. 33 Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» у разі невиконання або неналежного виконання боржником основного зобов'язання іпотекодержатель вправі задовольнити свої вимоги за основним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на предмет іпотеки. Звернення стягнення на предмет іпотеки здійснюється на

підставі рішення суду, виконавчого напису нотаріуса або згідно з договором про задоволення вимог іпотекодержателя.

Звернення стягнення на предмет іпотеки не призводить до заміни основного зобов'язання на забезпечувальне, а тому задоволення вимог за дійсним основним зобов'язанням одночасно чи за наявності рішення про звернення стягнення на предмет іпотеки не може мати наслідком подвійного стягнення за основним зобов'язанням.

Отже, наслідком звернення стягнення на предмет іпотеки має стати задоволення вимог кредитора за основним зобов'язанням, і тільки ця обставина може бути підставою для припинення зобов'язання як такого, що вважається виконаним згідно зі ст. 599 ЦК України (постанова Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справі № 3-71гс14).

4. Пунктом 2 Прикінцевих положень Закону України від 22 вересня 2011 р. № 3795-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» передбачено, що дія цього Закону не поширюється на кредитні договори, укладені до набрання ним чинності.

У разі, якщо кредитний договір, як і забезпечувальний іпотечний договір, за яким провадиться звернення стягнення за наказом, укладено до набрання чинності зазначеним Законом, до спірних правовідносин слід застосувати законодавство, яке було чинним на момент їх виникнення (постанова Верховного Суду України від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-113гс14).

Спори, що виникають із договорів поруки

1. Відповідно до ст. 554 ЦК України у разі порушення боржником зобов'язання, забезпеченого порукою, боржник і поручитель відповідають перед кредитором як солідарні боржники, якщо договором поруки не встановлено додаткову (субсидіарну) відповідальність поручителя. Поручитель відповідає перед кредитором у тому ж обсязі, що і боржник, включаючи сплату основного боргу, процентів, неустойки, відшкодування збитків, якщо інше не встановлено договором поруки (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-75гс14).

2. Статтею 554 ЦК України передбачено солідарну відповідальність боржника і поручителя

за договором поруки, а не декількох поручителів за різними договорами поруки, оскільки поручителі за різними договорами поруки не несуть солідарної відповідальності один перед одним (постанова Верховного Суду України від 11 листопада 2014 р. у справі № 3-62гс14).

3. Задовольняючи зустрічний позов про визнання поруки припиненою, суд обґрунтовано виходив із того, що згідно з ч. 1 ст. 559 ЦК України до припинення поруки призводять такі зміни умов основного зобов'язання без згоди поручителя, які призвели або можуть призвести до збільшення обсягу відповідальності останнього. Відповідальність поручителя внаслідок зміни основного зобов'язання збільшується,

зокрема, у разі встановлення нових умов щодо порядку зміни процентної ставки в бік

збільшення (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-196гс14).

Спори про укладення, зміну, розірвання договорів

1. Згідно з ч. 2 ст. 651 ЦК України договір може бути змінено або розірвано за рішенням суду на вимогу однієї із сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором або законом. Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Зокрема, правомірним є розірвання договору через істотне порушення його умов — несплату заборгованості та припинення фінансування будівництва з вини замовника, що унеможливує закінчення будівництва об'єкта і здачу його в експлуатацію генеральним підрядником, завдає останньому збитків і витрат та позбавляє його того, на що він розраховував

при укладенні договору (постанова Верховного Суду України від 14 жовтня 2014 р. у справі № 3-143гс14).

2. Відповідно до ст. 218 ЦК України недодержання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, крім випадків, встановлених законом.

Недійсність договору з водопостачання і водовідведення у зв'язку з недодержанням юридичними особами письмової форми законом не встановлена, а тому зобов'язання, які виникли між сторонами, є дійсними і їх виконання повинно здійснюватися відповідно до норм цивільного законодавства (постанова Верховного Суду України від 25 листопада 2014 р. у справі № 3-184гс14).

Спори щодо визнання правочинів недійсними

1. Виходячи з приписів ст. 39 Закону України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ «Про господарські товариства» (у редакції, чинній на момент укладення договору між сторонами у справі) законодавець не пов'язує відчуження майна господарського товариства з обов'язковим прийняттям рішення загальними зборами товариства про зменшення його статутного фонду, а отже, застосування зазначеної норми в контексті обов'язковості рішення загальних зборів при відчуженні майна є неправильним.

До того ж відчуження майна, за рахунок якого сформовано статутний фонд, не свідчить про його зменшення.

Відповідно до ст. 108 ЦК України перетворенням юридичної особи є зміна її організаційно-правової форми. У разі перетворення до нової юридичної особи переходять усе майно, усі права та обов'язки попередньої юридичної особи.

Оспорюваний договір було укладено у 2003 р. і до моменту перетворення товариство не порушувало питання про визнання цього договору недійсним.

Таким чином, висновки судів першої та апеляційної інстанцій, з якими погодився Вищий господарський суд України, про те, що правонаступник товариства не пропустив строку позовної давності, оскільки про укладення оспорюваного договору

дізнався лише у 2010 р. з листа відповідача, є необґрунтованими (постанова Верховного Суду України від 1 липня 2014 р. у справі № 3-34гс14).

2. Суд касаційної інстанції, визнаючи договір фінансового лізингу недійсним із моменту його укладення, не застосував норму ст. 241 ЦК України, відповідно до якої правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою; правочин вважається схваленим, зокрема, у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання; наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину. Суд також неправильно застосував положення ч. 3 ст. 207 ГК України, згідно з яким у разі, якщо за змістом зобов'язання воно може бути припинено лише на майбутнє, таке зобов'язання визнається недійсним і припиняється на майбутнє (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-38гс14).

3. Відступлення права вимоги є договірною передачею вимог первісного кредитора новому кредиторові та відбувається на підставі укладеного між ними правочину, при цьому заміна кредитора

саме у зобов'язанні допускається протягом усього часу існування зобов'язання, якщо це не суперечить договору та не заборонено законом.

Отже, наявність судового рішення про задоволення вимог кредитора, яке не виконано боржником, не припиняє зобов'язальних правовідносин сторін договору, тому заміна кредитора у зобов'язанні шляхом відступлення права вимоги із зазначенням у договорі обсягу зобов'язання, яке передається, на стадії виконання судового рішення не обмежує цивільних прав учасників спірних правовідносин і не впливає на правомірність цесії.

Проте умовами оспорюваного договору цесіонарію надано право вимагати від боржника належного виконання рішення суду.

Оскільки виконання рішення суду є невід'ємною стадією процесу правосуддя, то й заміна сторони на цій стадії може відбуватися не інакше, як на підставі та в порядку, визначених ГПК України і Законом України 21 квітня 1999 р. № 606-ХІV «Про виконавче провадження».

При укладенні оспорюваного договору уступки права вимоги сторони у справі, не замінюючи кредитора у зобов'язанні в порядку, передбаченому чинним законодавством, фактично замінили стягувача на стадії виконання судового рішення, незважаючи на те, що уступка права стягувача за рішенням суду шляхом укладення цивільно-правової угоди чинним законодавством не передбачена (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-56гс14).

4. На підставі змісту ст. 241 ЦК України положення цієї норми застосовуються, якщо представник має повноваження на вчинення правочину, але вчиняє його з перевищенням обсягу права на здійснення правочину, встановленого особою, яку він представляє, діючи при цьому в межах закону.

Отже, не можна вважати правочин схваленим особою, від імені якої його укладено, якщо дії, що свідчать про прийняття його до виконання, вчинені особою, котра, зловживаючи своїм

службовим становищем, скоїла злочин, що встановлено вироком суду.

За таких обставин Вищий господарський суд України, не взявши до уваги вироку районного суду, дійшов неправильного висновку, що перерахування позивачем грошових коштів на рахунок Товариства-1 у рахунок погашення простроченого кредиту згідно з договором поруки є наступним схваленням Товариством-2 (позивачем) оспорюваного правочину (постанови Верховного Суду України від 26 серпня 2014 р. у справах № 3-94гс14, 3-95гс14).

5. Статтею 533 ЦК України передбачено, що грошове зобов'язання має бути виконане у гривнях. Якщо у зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Ця норма кореспондується з приписами ст. 524 ЦК України, згідно з якими зобов'язання має бути виражене у грошовій одиниці України — гривні. Сторони можуть визначити грошовий еквівалент зобов'язання в іноземній валюті.

Таким чином, положення чинного законодавства хоч і передбачають обов'язковість застосування валюти України при здійсненні розрахунків, проте не містять заборони щодо визначення грошового еквівалента зобов'язань в іноземній валюті.

Отже, коригування лізингових платежів, в основі якого лежить зміна курсової різниці (зміна курсу гривні стосовно долара), прямо не заборонена і не суперечить загальним засадам цивільного законодавства щодо свободи договору (ст. 627 ЦК України) та вільного встановлення у договорі ціни як його умови (ст. 632 цього Кодексу) (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-133гс14).

Застосування позовної давності

1. Перебіг строку позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Частиною 7 ст. 261 ЦК України передбачено, що винятки з правила ч. 1 цієї статті можуть бути встановлені законом.

Законом України від 14 травня 1992 р. № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності

боржника або визнання його банкрутом» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) спеціальних норм про позовну давність (у тому числі щодо звернення до суду арбітражного керуючого із заявою про визнання недійсними угод боржника) не встановлено, отже, до цих правовідносин застосовуються загальні норми позовної давності (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-59гс14).

2. Згідно з пунктами 6, 7 Прикінцевих та перехідних положень ЦК України (у редакції від 16 січня 2003 р.) правила цього Кодексу про позовну давність застосовуються до позовів, строк пред'явлення яких, встановлений законодавством, що діяло раніше, не сплив до набрання чинності цим Кодексом. До позовів про визнання заперечуваного правочину недійсним і про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину, право на пред'явлення якого виникло до 1 січня 2004 р., застосовується позовна давність, встановлена для відповідних позовів законодавством, що діяло раніше.

Таким чином, правила про позовну давність застосовуються за положеннями ЦК Української РСР.

Відповідно до статей 71, 75, 80 цього Кодексу загальний строк для захисту права за позовом особи, право якої порушено (позовна давність), встановлювався в три роки.

Підставою для відмови в позові було закінчення строку позовної давності до пред'явлення позову.

Позовна давність застосовувалася судом, арбітражем або третейським судом незалежно від заяви сторін.

Згідно з частинами 1, 4 ст. 29 ГПК України прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави.

Прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди.

Отже, перебіг строку позовної давності для оскарження оспорюваних відносин прокурором, який діє в інтересах держави, зокрема в особі Фонду державного майна України, починається з моменту, коли про порушення цивільного права або інтересу стало відомо власнику майна, а закінчується, відповідно, через три роки (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-82гс14).

3. За загальним правилом перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦК України).

Якщо порушення сторонами вимог Закону України від 5 червня 2003 р. № 898-IV «Про іпотеку» було допущено, зокрема, в момент укладення спірного договору іпотеки, то при розгляді позову про визнання недійсним такого договору

з підстав його невідповідності вимогам цього закону суд має виходити з того, що саме в момент укладення договору сторони повинні були знати про такі порушення, а тому перебіг позовної давності обчислюється саме з цієї дати (дати укладення договору) (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-84гс14).

4. На відміну від тривалості позовної давності (ст. 259 ЦК України), порядок її обчислення не може бути змінено за домовленістю сторін, що прямо передбачено ч. 2 ст. 260 цього Кодексу.

Оскільки всупереч наведеним нормам матеріального права сторони погодили у договорі, що перебіг строку позовної давності щодо вимог про стягнення неустойки починається з дати, яка визначається шляхом зворотного відрахунку шести місяців від дати звернення постачальника з претензією або позовом, тобто змінили порядок обчислення позовної давності, господарські суди обґрунтовано і законно відмовили в задоволенні позову про стягнення пені у зв'язку з пропуском позовної давності (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-120гс14).

5. Відповідно до статей 71, 83 ЦК Української РСР, а також за приписами статей 257, 268 ЦК України до позовних вимог про визнання угод недійсними застосовується загальний строк позовної давності — три роки (ст. 71 ЦК Української РСР).

При цьому правила про позовну давність, встановлені в ЦК України, будуть застосовуватися лише за умови, що право на пред'явлення такого позову виникло після 1 січня 2004 р. (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-176гс14).

6. Статтею 257 ЦК України визначено, що загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки.

Перебіг позовної давності згідно з ч. 1 ст. 261 ЦК України починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Правильним є висновок суду касаційної інстанції про початок перебігу строку позовної давності з дня проведення перевірки і складання акта про порушення, оскільки саме в цей день позивач довідався про порушення свого права і про особу, яка його порушила.

Відповідно до ч. 1 ст. 259 ЦК України позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін. Договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі. Тому необґрунтованим і помилковим

є висновок Вищого господарського суду України щодо пропуску позивачем позовної давності, оскільки товариство звернулося з позовом до господарського суду в межах строку позовної давності, визначеного в договорі (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-193гс14).

7. Згідно зі ст. 256 ЦК України позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Тобто позовна давність встановлює строки захисту цивільних прав.

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ст. 267 ЦК України).

Визначення початку відліку позовної давності міститься в ст. 261 ЦК України, зокрема, відповідно до ч. 1 цієї статті перебіг позовної давності починається від дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ст. 76 ЦК Української РСР).

Разом з тим у частинах 1, 2, 4 ст. 29 ГПК України встановлено, що прокурор бере участь у розгляді справ за його позовами, а також може вступити за своєю ініціативою у справу, порушену за позовом інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду для представництва інтересів громадянина або держави. У разі прийняття господарським судом позовної заяви, поданої прокурором в інтересах держави в особі органу, уповноваженого здійснювати функції держави у спірних правовідносинах, зазначений орган набуває статусу позивача. Прокурор, який бере участь у справі, несе обов'язки і користується правами сторони, крім права на укладення мирової угоди.

Аналіз наведених норм дає підстави для висновку, що положення закону про початок перебігу позовної давності поширюється й на звернення прокурора до суду із заявою про захист державних інтересів (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-194гс14).

Спори щодо виконання господарських зобов'язань.

Відповідальність за порушення зобов'язань

1. Відповідно до ч. 2 ст. 184 ЦК України річ є визначеною родовими ознаками, якщо вона має ознаки, властиві усім речам того ж роду, та вимірюється числом, вагою, мірою. Річ, що має лише родові ознаки, є заміною.

Культури базового активу форвардного контракту вимірюються числом, вагою та мірою, якість яких визначається державними стандартами України, отже, наділені родовими ознаками і можуть бути замінені урожаєм наступного року.

Визнання рішенням суду недійсною додаткової угоди до форвардного контракту, якою не змінювалася та не припинялася дія зобов'язань за контрактом, є не нововиявленими обставинами, а новими доказами, що не спростовує необхідності виконання товариством зобов'язання з поставки культур базового активу форвардного контракту позивачеві, оскільки до нововиявлених обставин можуть бути віднесені матеріально-правові факти, що були наявні на час розгляду справи, але не були і не могли бути відомими заявнику, на яких ґрунтуються вимоги і заперечення сторін або які мають значення для правильного вирішення спору (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-108гс14).

2. Розподільчим балансом прав та обов'язків між підприємством і заводом у процесі виділу не передбачено передачі від підприємства до заводу зобов'язань за спірним договором, тому висновок суду касаційної інстанції про відсутність правових підстав вважати відповідачів солідарними боржниками є правильним, а покладення відповідальності зі стягнення заборгованості у межах строків позовної давності на підприємство як субсидіарного відповідача згідно з ч. 3 ст. 109 ЦК України (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) — обґрунтованим і законним (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-91гс14).

3. До правовідносин купівлі-продажу не можуть бути застосовані загальні положення ст. 530 ЦК України, оскільки термін виконання зобов'язання, що впливає з таких правовідносин, чітко визначений спеціальною нормою права, а саме ст. 692 ЦК України, відповідно до якої покупець зобов'язаний оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього (постанова Верховного Суду України від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-121гс14).

4. Згідно з п. 8 Правил користування вагонами і контейнерами (затверджено наказом Міністерства транспорту України від 25 лютого 1999 р. № 113) у разі затримки вагонів на станції з причин, які залежать від вантажовласника, складається акт загальної форми, який підписується представниками станції і вантажовласника. В акті вказується час (у годинах та хвилинах) початку та закінчення затримки вагонів і їх номери.

Незважаючи на те, що спірні акти не були підписані представником вантажовласника, останній не заперечує, що вагони використовувалися з порушенням строків, установлених договором і Статутом залізниць України, а причини затримки вагонів, викладені в цих актах, відповідають дійсності.

Ураховуючи викладене, сам по собі факт відмови представника вантажовласника підписати складений представником станції акт про затримку вагонів на станції не є підставою для звільнення вантажовласника від плати за користування вагонами (постанови Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-87гс14, від 30 вересня 2014 р. у справі № 3-126гс14 та від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-124гс14).

5. Обов'язок покупця оплатити товар виникає після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього. Це правило діє, якщо спеціальними правилами або договором купівлі-продажу не встановлено інший строк оплати.

Строк (термін) здійснення часткової або повної попередньої оплати визначається відповідно до ст. 530 ЦК України тільки у разі, якщо такий строк (термін) не встановлений самим договором.

Поставка товару без попередньої оплати не є вчиненням конклюдентних дій, які призвели до фактичної зміни умов договору, зокрема щодо порядку розрахунків, оскільки продавець скористався своїм законним правом у зустрічному зобов'язанні (постанова Верховного Суду України від 7 жовтня 2014 р. у справі № 3-125гс14).

6. Частиною 3 ст. 692 ЦК України фактично конкретизовано передбачений ст. 536 цього Кодексу обов'язок боржника сплачувати встановлений договором або законом розмір процентів за користування чужими грошовими

коштами та передбачене ст. 625 цього Кодексу право продавця вимагати від покупця сплати 3 % річних за весь час прострочення, якщо інший розмір процентів не встановлений договором або законом.

У розумінні зазначених статей проценти є не відповідальністю, а платою за весь час користування грошовими коштами, що не були своєчасно сплачені боржником.

Зі змісту цих статей випливає, що договором може бути встановлено лише інший розмір процентів річних, а не інший спосіб їх обчислення.

Проценти за користування чужими грошовими коштами, нараховані на підставі договору за кожен день прострочення невиконаного зобов'язання, за своєю правовою природою охоплюються визначенням пені (ст. 549 ЦК України).

Одночасне стягнення процентів за користування чужими грошовими коштами, нарахованих за кожен день прострочення невиконаного зобов'язання, та пені, обчисленої у відсотках від суми несвоечасно виконаного грошового зобов'язання за кожен день прострочення виконання, є подвійним стягненням пені за несвоечасне виконання зобов'язання покупцем, що не узгоджується з приписами ст. 61 Конституції України, згідно з якою ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (постанови Верховного Суду України від 1 липня 2014 р. у справах № 3-31гс14, 3-32гс14).

7. Згідно зі ст. 692 ЦК України покупець зобов'язаний оплатити товар після його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, якщо договором або актами цивільного законодавства не встановлений інший строк оплати товару. Покупець зобов'язаний сплатити продавцеві повну ціну переданого товару.

Отже, строк виконання грошового зобов'язання у спірних правовідносинах визначається за правилами ст. 692 ЦК України, тобто оплата товару пов'язана з моментом його прийняття або прийняття товаророзпорядчих документів на нього, оскільки іншого строку оплати сторони не визначили (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-78гс14).

Спори, що виникають внаслідок порушення грошового зобов'язання

1. Стягнення з постачальника суми попередньої оплати, перерахованої за договором на поставку товару, не вважається грошовим зобов'язанням у розумінні ст. 625 ЦК України.

За такі дії постачальник несе відповідальність, передбачену ч. 3 ст. 693 ЦК України, коли на суму попередньої оплати нараховуються проценти відповідно до ст. 536 цього Кодексу від дня, коли товар

мав бути переданий, до дня фактичного передання товару покупцеві або повернення йому суми попередньої оплати. Договором може бути встановлено обов'язок продавця сплачувати проценти на суму попередньої оплати від дня одержання цієї суми від покупця (постанова Верховного Суду України від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-90гс14).

2. Законом України від 16 липня 1999 р. № 996-XIV «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначено правові засади регулювання, організації, ведення бухгалтерського обліку та складання фінансової звітності в Україні.

Оскільки предметом розгляду у справі було стягнення заборгованості, пені та 3 % річних за невиконання відповідачем зобов'язань за договорами, вимоги зазначеного Закону не поширюються на спірні правовідносини, а отже, висновок суду касаційної інстанції про помилкове застосування до таких правовідносин положень зазначеного Закону і стягнення з відповідача заборгованості, пені та 3 % річних є обґрунтованим і

законним (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-146гс14).

3. Дійшовши висновку про порушення товариством права позивача на отримання вартості частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному фонді товариства, та строків її виплати, а отже, і про наявність підстав для застосування до відповідача передбаченої ст. 625 ЦК України відповідальності за порушення грошового зобов'язання, Вищий господарський суд України не дав належної правової оцінки тій обставині, що позивач при виході з товариства, з урахуванням змісту поданої ним заяви, протягом тривалого часу до моменту звернення до суду з позовом не заявляв до відповідача будь-яких матеріальних претензій, і, як встановлено судом апеляційної інстанції, жодного разу не звернувся до товариства з відповідними вимогами, тому посилення суду касаційної інстанції на прострочення відповідачем виконання грошового зобов'язання є передчасним (постанова Верховного Суду України від 18 листопада 2014 р. у справі № 3-171гс14).

Спори щодо припинення господарських зобов'язань

За змістом ч. 2 ст. 604 ЦК України характерним для новації є саме укладення нового зобов'язання, а не зміна його частини, що є підставою для припинення попереднього зобов'язання, при цьому нове зобов'язання укладається між тими ж сторонами. Договір про організацію взаєморозрахунків таких ознак не містить.

Для застосування санкцій, передбачених договором поставки природного газу, та наслідків порушення грошового зобов'язання, передбачених ч. 2 ст. 625 ЦК України, необхідно, щоб оплату було здійснено поза межами порядку і строків, встановлених договором про організацію взаєморозрахунків, який був чинним на момент розгляду справи і відповідно до

якого сторони засвідчили, що після виконання договору вони не мають одна до одної жодних претензій стосовно предмета договору.

Оскільки розрахунок за поставлений природний газ відбувся в порядку та у строки, передбачені договором про організацію взаєморозрахунків, Верховний Суд України відмовив у задоволенні заяви про перегляд постанови Вищого господарського суду України (постанови Верховного Суду України від 9 вересня 2014 р. у справах № 3-101гс14, 3-102гс14, 3-105гс14, від 16 вересня 2014 р. у справі № 3-111гс14, від 23 вересня 2014 р. у справі № 3-119гс14 та від 30 вересня 2014 р. у справах № 3-114гс14, 3-132гс14).

Спори, що виникають із договорів найму (оренди), лізингу

1. Для застосування наслідків, передбачених ч. 2 ст. 785 ЦК України, необхідно встановити обставини, за яких орендар мав можливість передати майно, що було предметом оренди, але умисно не виконав цього обов'язку (постанова Верховного Суду України від 19 серпня 2014 р. у справі № 3-70гс14).

2. Положеннями ч. 2 ст. 785 ЦК України передбачено право наймодавця вимагати від наймача сплати неустойки у розмірі подвійної

плати за користування річчю за час прострочення у разі невиконання наймачем обов'язку з повернення речі.

Обов'язковою і необхідною умовою для застосування наслідків, передбачених ч. 2 ст. 785 ЦК України, відповідно до вимог ст. 614 ЦК України є наявність вини (умислу або необережності) в особи, яка порушила зобов'язання (постанова Верховного Суду України від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-85гс14).

Спори, що виникають із договорів банківського вкладу та банківського рахунка

1. Відповідно до ст. 1071 ЦК України банк може списати грошові кошти з рахунка клієнта на підставі його розпорядження.

Грошові кошти можуть бути списані з рахунка клієнта без його розпорядження на підставі рішення суду, а також у випадках, встановлених законом чи договором між банком і клієнтом.

Примусове списання коштів із рахунка клієнта на підставі рішення суду та виконавчих документів визначає обов'язок банку виконати судові рішення, прийняте за наслідком захисту прав стягувача стосовно особи — володільця рахунка, незалежно від його волевиявлення.

Оскільки відповідач у межах угоди, укладеної між банком і фондом, свої зобов'язання виконав у повному обсязі; умовами зазначеної угоди не передбачено обов'язку банку щодо списання коштів із рахунка клієнта на вимогу фонду; банк не є набувачем спірних коштів і не має повноважень розпоряджатися особистими коштами клієнта, що є власністю останнього, поза межами договору між банком і клієнтом; будь-якого рішення, прийнятого судом стосовно володільця рахунка або його спадкоємців, яке б зобов'язувало банк здійснити списання коштів з особового рахунка, немає, суд касаційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про відсутність правових підстав для задоволення позову фонду (постанови Верховного Суду України від

19 серпня 2014 р. у справах № 3-47гс14, 3-48гс14, 3-81гс14, від 2 вересня 2014 р. у справі № 3-80гс14, від 9 вересня 2014 р. у справах № 3-45гс14, 3-49гс14 від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-147гс14).

2. Додаткова угода до договору строкового банківського вкладу в національній валюті юридичної особи-резидента суперечить вимогам статей 92, 161, 241, 509, 627 ЦК України, а саме: укладена особою, яка не мала на те відповідних повноважень, у подальшому не була схвалена банком, а також не відповідає принципам розумності та справедливості в частині визначення завищеної процентної ставки в розмірі 48 % річних (постанова Верховного Суду України від 21 жовтня 2014 р. у справі № 3-144гс14).

3. Згідно зі ст. 514 ЦК України до нового кредитора переходять права первісного кредитора у зобов'язанні в обсязі та на умовах, що існували на момент переходу цих прав, якщо інше не встановлено договором або законом. Отже, на підставі договорів поруки, застави майнових прав на грошові кошти, відступлення права вимоги банк набув прав особи, яка вправі розпоряджатися коштами на кореспондентському рахунку товариства (постанова Верховного Суду України від 23 грудня 2014 р. у справі № 3-198гс14).

(Продовження матеріалу буде опубліковано в наступних номерах журналу)